

HARBETSUVAN TEPESİ 2019 YILI KAZI ÇALIŞMASI

EXCAVATION OF HARBETSUVAN TEPE IN 2019

2019 ГОД АРХИОЛОГИЧЕСКИХ РАСКОПОК В ХАРБЕТЦУВАН-ТЕПЕ

Bahattin ÇELİK*
Hatice TOSYAGÜLÜ ÇELİK**

ÖZ

Çanak Çömleksiz Neolitik dönemde özellikle M.Ö. 9. binyılın başlarında ortaya çıkan yerleşim yoğunluğu ve benzer özellikteki yerleşim merkezlerinin sayıca artması Urfa bölgesinin Neolitik dönemde ne kadar cazip bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Merkezler arasındaki bağlantıların sanılandan daha yoğun olduğu ele geçen buluntuların birbirine benzer olmasından da anlaşılmaktadır. Bu merkezler; Sefer Tepe, Kurt Tepesi, Hamzan Tepe, Taşlı Tepe, Karahan Tepe ve Harbetsuvan Tepesi'dir ve özellikle "T" şeklinde dikilitaşlar ile benzer özellikler gösterirler. Göbekli Tepe'nin II. tabakasında görülen "T" şeklinde dikilitaşlarla aynı boyutta dikilitaşların bulunduğu Harbetsuvan Tepesi'nde 2017 yılında Şanlıurfa Müzesi ile birlikte arkeolojik kazılara başlanmış, daha çok kaçak kazı alanlarının yaratmış olduğu tahribatın boyutunu anlamak için yapılmış olan bu kurtarma kazısında, yeni mimari bulgular ve arkeolojik buluntular ortaya çıkartılmıştır. Harbetsuvan Tepesi'nde yapılan kazılarda ortaya çıkartılan dörtgen planlı yapıların ortasında ya da duvarların içerisinde bulunan dikilitaşların varlığı Göbekli Tepe'nin II. tabaka yapıları ile benzer olduğunu ortaya koymuştur. Ele geçen diğer eserlere bakıldığında; fallusu heykel parçası, kol ve parmak kabartmalı dikilitaş, Byblos uçları, yassı baltalar, obsidyen okucu, bezemeli taş plaka, bazalt taşından havanelleri ve taş kurnalar gibi bu döneme özgü buluntular söz konusudur. Harbetsuvan Tepesi kazıları, Göbekli Tepe dışında ikinci bir kültür merkezi özelliği taşıyan yeni bir merkezinin var olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymuştur. Ayrıca Harbetsuvan Tepesi'nin 7 km kuzeydoğusunda bulunan Karahan Tepe'de 2019 yılından itibaren kazılara başlanmış olması Harbetsuvan Tepesi'nin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Bu çalışmada, 2019 yılında Harbetsuvan Tepesi kazısında açığa çıkan mimari yenilikler ve küçük buluntular üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

* ORCID: 0000-0003-2630-3379 Prof. Dr., Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Anabilim Dalı, 76000-IĞDIR. bahattin.celik@igdir.edu.tr

** ORCID: 0000-0003-2739-7047 Dr. Öğr. Üyesi., Iğdır Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Organik Tarım İşletmeciliği Bölümü 76000-IĞDIR. hatice.tosyagulu@igdir.edu.tr

Harbetsuvan Tepesi 2019 Yılı Kazı Çalışması

Anahtar Kelimeler: *Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, Urfa Bölgesi, Harbetsuvan Tepesi, Göbekli Tepe, Neolitik Dönem Mimarisi, Tek Tek Dağları Ekolojisi.*

ABSTRACT

In the Pre-Pottery Neolithic period, especially at the beginning of the 9th millennium BC emerging of the density of the settlements and increasing in number of the similar settlements in Urfa region show how attractive the region in the Neolithic Period. It can be understood from the similarity of the finds from the settlements that the connections between the centers are more intense than expected. Sefer Tepe, Kurt Tepesi, Hamzan Tepe, Taşlı Tepe, Karahan Tepe and Harbetsuvan Tepe are the centers show similar features especially with "T" shaped pillars. In 2017 excavations with Şanlıurfa Museum started at Harbetsuvan Tepe, which has similar and same size T shaped pillars with Göbeklitepe's 2nd layer. These were rescue excavations mostly carried out to understand the extent of the damage caused by illegal excavations and new architectural and archaeological finds were unearthed. The presence of the pillars, in the middle of the rectangular structures or within the walls, unearthed from the Harbetsuvan Tepe excavations show it's similarity with the structures of 2nd layer of Göbeklitepe. There are finds unearthed unique to this period such as a piece of sculpture with phallus, pillar with arm and finger relief, Byblos arrowheads, flat axes, obsidian arrowhead, small decorative stone plaque, basalt pestles and big stone bowls. Harbetsuvan Tepe excavations definitely revealed it's a new center which has a second cult center features besides Göbekli Tepe. In addition, the importance of Harbetsuvan Tepe increased one more time when the Karahan Tepe excavations started in 2019 which is on 7 km northeast of Harbetsuvan Tepe. In this study new architectural and archaeological finds unearthed from Harbetsuvan Tepe excavation in 2019 will be evaluated.

Key words: *Pre-Pottery Neolithic Period, Urfa Region, Urfa Bölgesi, Harbetsuvan Tepe, Göbekli Tepe, Neolithic Period Architecture, Ecology of Tek Tek Mountains.*

АННОТАЦИЯ

Плотность заселения, возникшая в докерамический период неолита, особенно в начале девятого тысячелетия до н. э. и увеличение количества подобных населенных пунктов, показывает, насколько привлекательным был регион Шанлыурфа в период неолита. Связи между комплексами были более сильными, чем предполагалось, это можно было заметить еще в прошлых по схожести раскопках. Эти комплексы; Сефер-Тепе, Курт-Тепе, Хамзан-Тепе, Ташлы-Тепе, Карахан и Харбецуван-Тепе имеют, в особенности похожие черты с плитами Т-образной формы. В 2017 году, чтобы понять масштабы разрушений, вызванных в основном незаконными раскопками, были начаты спасательные раскопки, совместно с Музеем Шанлыурфа, которые проводились на втором слое Гёбекли-Тепе, при этом были обнаружены плиты «Т» образной формы такого же размера, которые были на Харбецуван-Тепе, а так же были обнаружены новые архитектурные и археологические находки. Во время проведения раскопок на Харбецуван-Тепе, были обнаружены прямоугольные плановые конструкции, посередине или внутри стен которых, находились плиты схожие со строением второго слоя Гёбекли-Тепе. В других обнаруженных предметах; можно увидеть находки, характерные для этого периода – это части скульптуры, обелиск с рельефом руки и пальца, наконечники Библа, плоские топоры, обсидиановый наконечник стрелы, украшенная каменная плита, песты из базальта и каменные бассейны. Раскопки на Харбецуван-Тепе окончательно показали, что существует новый комплекс, который является вторым культовым комплексом, за

исключением Гёбекли-Тепе. Кроме того, с 2019 года на Карахан-Тепе, который находится в 7 км к северо-востоку от Харбецуван-Тепе, начались раскопки, которые еще раз доказывают важность этого уникального сооружения, проводимые на Харбецуван-Тепе. Так же в этом исследовании, будет дана оценка, архитектурным новшествам и небольшим находкам, обнаруженным при раскопках, проводимых в Харбецуван-Тепе в 2019 году.

Ключевые слова: докерамический период неолита, регион Урфа, Харбецуван-Тепе, Гёбекли-Тепе, архитектура периода неолита, экология гор Тек Тек.

1. GİRİŞ

Şanlıurfa'nın yaklaşık 40 km doğusunda yer alan Tek Tek Dağları günümüzde Millî Park alanıyla birlikte koruma altına alınmış bir bölgedir. Bu bölgede yabancı fıstık ağaçları ve ceylan popülasyonları halen görülmektedir. Orta Paleolitik dönemden itibaren açık hava istasyonlarının bulunduğu Tek Tek Dağları bölgesinde Epi-paleolitik dönemden itibaren iskân başlamış; Neolitik, Kalkolitik, Tunç Çağı, Demir Çağı, Hellenistik, Roma, Bizans ve İslami döneme kadar kesintisiz devam etmiştir (Çelik 2014; 311-328; 2016, 409-426; Çelik & Albayrak 2019, 60-67; Çelik ve diğ. 2019, 136-143; Albayrak 2015, 179-194; 2017, 279-289; 2019, 70-75; 2020, 19-28; Albayrak & Mutlu 2014, 337-352; Albayrak & Çelik 2019, 255-261; Albayrak ve diğ. 2019, 263-274). Şanlıurfa'nın 55 km doğusunda yer alan, 2014 yılında yapılan yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiş olan Harbetsuvan Tepesi, Tek Tek Dağları içinde, Şanlıurfa ilinin Eyyübiye ilçesi sınırlarında bulunur (Çelik 2015a, 12-14; 2015b, 81). Harbetsuvan Tepesi (Resim 1), Tek Tek Dağları olarak bilinen bir platonun içinde (Çelik 2015a, 12-14; 2015b, 81) deniz seviyesinden yaklaşık 714 m yükseklikte, 39° 15' 8,76" Doğu, 37° 2' 55,23" Kuzey koordinatları arasında yer almaktadır (Çelik 2016, 422). Harran ovasının çevresinde konumlanmış Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Hamzan Tepe ve Şanlıurfa-Yeni Mahalle merkezleri gibi Harbetsuvan Tepesi de Harran ovasının doğu kenarında yüksek bir platonun üzerinde bulunur (Harita 1).

Harbetsuvan Tepesi'nde yapılan yüzey araştırmasında, yüzeyinde ana kayaya oyulmuş havuzlar, çakmaktaşıdan ve obsidyenden yapılmış aletler tespit edilmiştir (Çelik 2016, 421-424, fig.8,10). Ele geçen buluntular sayesinde, yerleşimin Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin B evresinde (PPNB) küçük bir kültür merkezi olarak kurulduğu anlaşılmıştır. Ayrıca tepenin yüzeyinde pek çok sayıda "T" şeklinde dikilitaşlara da rastlanmıştır (Çelik 2016, 422-423,425, fig.3,4,1). Harbetsuvan'da yapılan araştırma sonucu, kaçak kazıcılar tarafından kazılmış bir alanda açığa çıkarılmış olan "T" şeklindeki bir dikilitaşın üzerinde parmak kabartmaları da tespit edilmiştir (Çelik 2016, 422-423, fig.3).

Harbetsuvan Tepesi'nin bugüne kadar korunmuş olan kısmı yaklaşık 6.000m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Kayalık bir tepenin tam olarak en üst bölümünde konumlanmıştır. Yaklaşık 7 km kuzeydoğusunda, Çanak Çömleksiz Neolitik dönemde büyük bir kültür merkezi olduğu düşünülen Karahan Tepe yer almaktadır. Bölgenin en önemli ovası olan Harran ovası, Harbetsuvan yerleşiminin yaklaşık 5 km batısında bulunmaktadır. Harbetsuvan'ın 10 km güneyinde Recmelsuvan olarak isimlendirilen alanda da yüzeyde bol miktarda çakmaktaşı

Harbetsuvan Tepesi 2019 Yılı Kazı Çalışması

yatakları tespit edilmiştir (Çelik 2015b, 82-83). Harbetsuvan Tepesi yerleşiminde, çakmaktaşı buluntuları tüm alanda yoğunluk gösterir. 1 m²'lik alana düşen çakmaktaşı sayısı yaklaşık 30 civarındadır. Bununla birlikte, en yakın bazalt taşı kaynağı ören yerinin 15 km kuzeybatısında bulunmaktadır. Harbetsuvan Tepesi 2019 yılı kazı çalışmaları, araştırma ekip üyeleri ve bakanlık temsilcisi Fuat Türker ile birlikte Harran ve Ardahan Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencilerinin katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir¹. Ayrıca, Iğdır Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Hatice Tosyagülü Çelik (Arkeobotanist), Harran Üniversitesi'nden Doç. Dr. Mustafa Güler (Mimar), Doç. Dr. Gül Güler (Sanat Tarihçi), Arş. Gör. S. İrem Mutlu (Arkeolog), Arş. Gör. Fatih Yılmaz (Arkeolog), Öğr. Gör. Semih Mutlu da (Arkeolog) kazılara katılmışlardır.

2. 2019 YILI HARBETSUVAN TEPESİ KAZISI

Harbetsuvan Tepesi'nde kaçak kazı sonucu ortaya çıkan tahribatın engellenmesi ve yerleşimde yapılacak kurtarma kazısı sonucu ele geçen bulguların değerlendirilmesi amacıyla, 2017 yılında Şanlıurfa Müzesi Başkanlığı'nda kazı ve temizlik çalışmalarına başlanmıştır. 2017 yılında üç adet 10mX10m'lik karelej sisteminde açma açılırken (Çelik 2019, 24-38), 2018 yılında ise 7 adet 5mX5m'lik açmalar açılarak kazı çalışmaları yapılmıştır. Kazı çalışması sırasında kaçak kazı çukurlarının kazılmış olduğu karelejler; 2017 yılında K-11, K-7 ve K-4 olarak, 2018 yılında ise K1, K3, K5, K13, K9, K10 ve K12 olarak isimlendirilmiştir.

Harbestuvan Tepesi 2019 yılı kazı çalışmalarına Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca belirlenen, Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nden Müze Araştırmacısı Fuat Türker'in kazı temsilcisi olarak kazıya gelişi ile birlikte başlanmıştır. Şanlıurfa Müze Müdürlüğü başkanlığında ve Iğdır Üniversitesi'nden Prof. Dr. Bahattin Çelik'in bilimsel danışmanlığı ile 2019 yılı için gerek kazı ekip sayısı ve bütçe dâhilinde çalıştırılacak işçi sayısı göz önüne alınarak yapılacak olan çalışmalar planlanmıştır.

Bu plan dâhilinde tepe alanında hâlihazırda belgeleme çalışması henüz yapılmamış 7 adet kaçak kazı tahribat çukurunun 2019 yılı kazı sezonunda yeni olarak 1 adet kaçak kazı alanda (K-8), önceki yıllarda kazıları kısmen yapılmış 3 adet kaçak kazı alanında (K-1, K-5 ve K-7) ve höyük alanın 3 farklı çevresinde yapılan 3 adet sondaj (Batı Yamacı Sondaj 1, Kuzey Yamacı Sondaj 2 ve Güneybatı Tepe Sondaj 3) çalışması yapılması uygun görülmüştür.

2019 yılı kazı sezonu için çalışılan alanlardan K-8 açması 5x5 boyutlarında karelej alanı belirlenirken, K-7 açması önceki yılda olduğu gibi aynı sınırlarda devam etmiştir. K-1 açmasında ise önceki yıl 5x5 ebatlarında bir açma olup 2019 yılı için batıda 1 m, kuzeyde 4 m ve doğuda 3 m'lik bir genişletme çalışması ile toplamda 9x9 m'lik bir alanda yürütülürken, K- açmasında ise güneyde 1 m, kuzeyde

---

¹ 2019 yılı Harbetsuvan Tepesi kazılarına, Arkeolog Erhan Bingöl, Baran İrim, Vehip Küçükay, Züleyha Şen, Vehip Kaya, İbrahim Gül, Pınar Kaplan Mermet Akarşlan, Ayşe Gül Çelik, Zehra Aldeniz, Zeliha Alkan, Rahime Selim, Havvagül Çelik, Fatma Aslan, Şükran Cihan, Ayşegül Çelik, Mahbube Süzen, Zeynep Oba, Leyla Bozkuş, Mustafa Alkaç, Gülnur Tören, Metin Kaya., Seher Karaman, Emine Gümüştaş, Ahmet Çırakoğlu, Eyyüp Dalar, Eyyüp Yılmaz, Hakan Bezirci ve Hilal Arpa'ya katıldıkları için teşekkür ederiz.

ve batıda ise 2'lik bir genişletme ile birlikte toplamda 8x7 m'lik bir alanda çalışma yürütülmüştür (Harita 2).

Sondaj çalışmalarında ise belirlenen alanlar 2x2 m'lik karelajlar olurken, Güneybatı Tepe Sondaj 3'de buluntu durumlarının yoğunluğu nedeniyle alan 5x5 m'lik bir alan olarak genişletilmiştir. Batı Yamacı Sondaj 1 ve Kuzey Yamacı Sondaj 2 alanlarında ise 2x2 m'lik alanlarda yürütülmüştür.

2.1. Sondaj Çalışmaları

Harbetsuvan Tepesi'nde yapılan kazı çalışmaları sırasında açığa çıkan ve Göbeklitepe'nin II. tabakası ile çağdaş kült yapıların daha iyi anlaşılmasına dönük olarak söz konusu yapıları inşa eden toplulukların sivil yaşam alanlarının belirlenmesine dönük çalışma 2019 kazı yılı sezonu için planlanmıştır.

Bu anlamda önceki yıllarda yapılan yüzey araştırmaları sırasında ve kazı çalışmalarında yaptığımız yerleşimin çevresine dönük olarak çalışmalar sırasında höyük alanın kuzey, batı ve güneybatı tepe alanı olarak adlandırdığımız alanlarda çakmaktaşı aletlerin yansıra her üç alanda bir takım mimari unsurların varlığı tarafımızca saptanmıştı. Bu doğrultuda söz konusu alanlarda kült yapıları inşa eden toplulukların sivil yaşam alanları ya da daha geç bir evrede yine Neolitik Dönem de sözkonusu yerleşim olup olmadığının saptanmasına dönük olarak 2x2 m²'lik alanlarda 3 adet sondaj çalışması yapılmıştır.

2.1.1. Batı Yamacı Sondajı

Höyüğün batı yamacında büyük boyutlu dikdörtgen yapıların dolgu toprağı uygun olan aynı zamanda yüzeyde görülen mimari unsurun köşe yapan güney ve batı duvarının kesişme noktası olan bir yerde sondaj açılmıştır (Resim 2).

Yapılan kazı çalışmasına ilk olarak Locus 1 numarası verilerek seviye inme çalışması başlamıştır. Çalışma sırasında toprak yapısının sert ve döküntü şeklinde yamaç eğimi nedeniyle doğu taraftan buraya aktığını düşünülen bir dolgu ile karşılaşmıştır. Bu alanda yaklaşık 20 cm'lik seviye inilirken çok az sayıda yontmataş alet üretim artığı ele geçmiştir. Ardından Locus 1.1 olarak seviye inme çalışmasına devam edilmesi uygun görülerek çalışmalar devam etmiştir. Locus 1.1 olarak çalışmaların devamı sırasında 2 adet geç dönem seramik parçası ele geçerken kuzey-güney yönlü birkaç adet mimari bir öge vermeyen taş öbeklerine rastlanmıştır. Ardından söz konusu taş öbekleri kaldırılarak kazı çalışmalarına devam edilmiştir.

Devam eden sondaj çalışmalarında Locus 1.4 numarası ile devamı sırasında üst seviyesinde 3 adet seramik parçası ele geçerken derinleşme sırasında başka seramik parçasına rastlanmamıştır. Kazı çalışmaları devam ederken yaklaşık 20 cm sonra bir dizi oluşturan güneydoğudan kuzeybatı yönüne doğru uzanan taş dizilerine rastlanmıştır. Söz konusu taş dizilerine batı uzantısından güneybatıya doğru uzanan 2 adet yan yana bir başka taş dizisi köşe yapmaktadır. Bahsedilen duvarın sondaj alanı dışına doğru devam etmesi nedeniyle takibi şimdilik yapılamamıştır. Duvar örgüsünün üst düzleminden itibaren tamamen çakmaktaşı aletler ve yumru büyüklüğünde çekirdekler ele geçmesi ile Neolitik Dönem mimari özelliği

Harbetsuvan Tepesi 2019 Yılı Kazı Çalışması

sergileyen söz konusu yapının Neolitik Döneme ait olacağıın dair düşünce üretmemize neden olmaktadır.

2.1.2. Kuzey Yamacı Sondajı

Kült yapıları inşa eden toplulukların günlük yaşam alanları ya da daha geç bir evrede yine Neolitik Döneme ait sivil yerleşim olup olmadığıın saptanmasına dönük olarak 2x2 m²lik alanlarda 3 adet sondaj çalışması temelinde çalışma yapılan bir diğer sondaj kazı alanı ise “Kuzey Yamacı Sondaj 1” olarak adlandırdığımız ve höyüğün kuzey yamacında yer alan kesimdir. Bu alanda yüzeyde yuvarlak bir plan görüntüsü veren taş öbeklerin bulunduğu alanın aynı zamanda tabakalanmasının saptanmasına dönük olarak 2x2 metre karelağı olan bir alanda çalışma yürütülmüştür (Resim 3).

Yapılan kazı çalışması alanın tamamına Locus 1 numarası verilerek seviye inme çalışması ile başlamıştır. Yapılan çalışma sırasında toprak yapısının üst düzlemde sert ve bitki katkılı olduğu gözlemlenirken Locus 1 olarak numaralandırılan dolgu toprağında az miktarda çakmaktaşıdan yontmataş alet parçası ele geçmiştir. Seviye inme çalışması sırasında kemik ve seramik parçalarının gelmesi ile birlikte Locus 1.1 numarası ile çalışmalar devam etmiştir. Locus 1.1 numaralı seviyede yürütülen kazı çalışmaları sırasında 5 adet kemik parçası ve 5 adet geç dönem özellikleri sergileyen seramik parçaları ele geçmiştir. Ele geçen diğer buluntular ise 1 adet obsidyen parçası ve 1 adet kırık halde mızrak parçasıdır.

Bu alanda yapılan çalışmaları sırasında 2 adet büyük boyutla taş öbeğı açığa çıkmış seviye inme çalışması sırasında mimari bir öge olmadığıın anlaşılması üzerine fotoğraflanarak kaldırılmış ve çalışmalar devam etmiştir.

Ardından Locus 1.2 olarak devam eden kazı çalışmalarında yaklaşık 20 cm seviye inilirken söz konusu seviye içerisinde ise herhangi bir mimari unsur ele geçmemiş olmakla birlikte yine 2 adet geç dönem seramiğı ve az sayıda çakmaktaşı alet geçmiştir. Üst düzlemde ele geçen seramik parçalarının yoğunluğu ve buluntu durumları başlangıçta bu alanın geç bir dönemde kullanım gördüğü şeklinde bir yoruma bizi götürmüştür.

Devam eden kazı çalışmaları Locus 1.3 ve Locus 1.4 olarak devam ederken her iki locus seviyesinde de çakmaktaşıdan yontmataş alet parçaları ve üretim artıkları ele geçerken aynı zamanda seramik parçaların buluntularının da halen gelmeye devam ettiği görülmüştür. Locus 1.4 seviyesinde devam eden çalışmalarda toprak yapısının taşçıklı ve sert dokusu devam ederken 1 adet kırık havaneli parçası yoğun bir şekilde çakmaktaşı parçası ve 2 adet obsidyen parçası ve 3 adet kemik parçası ele geçen buluntular arasındadır.

Locus 1.4’de devam eden çalışmalar sırasında ise toprak yapısında görülen renk ve doku sonrası çalışmalara Locus 1.5 olarak devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Toprak renginde görülen kırmızımsı ton ve yumuşak doku göze çarparken bu seviye de ise herhangi bir buluntu ele geçmemiştir.

Yapılan çalışmalar sırasında toprak renginin kırmızımsı kahverengi halini aldığı, yapısının ise küçük taşçıklı ve sert dokulu olduğu gözlemlenmiştir. Locus

1.6’da ele geçen buluntularda iki adet kemik parçası, çakmak taşı parçası ve 4 adet amorf seramik parçası ele geçmiştir.

Çalışma ana kaya seviyesine gelinmesi ile sonlandırılırken belgeleme çalışmalarının yürütülmesi için genel bir temizlik yapılmış ardından sondaj çukurunun tekrardan kapatma işlemine geçilmiştir. Söz konusu sondaj alanında yürütülen 3 günlük çalışma sırasında her seviyede geç dönem seramik özellikleri sergileyen buluntuları ele geçmesi Neolitik Dönem ile ilişkili olabilecek mimari bir kültür dolgununun açığa çıkmaması sebebiyle bu alanın geç dönemde kullanım gördüğü yorumuna bizi götürmektedir.

2.1.3. Güneybatı Tepesi Sondajı

Harbetsuvan Tepesi yerleşim yerinde kült yapıları inşa eden toplulukların günlük yaşam alanları ya da Neolitik Döneme ait yerleşim, başka kült yapıların olup olmadığının saptanmasına dönük olarak 2x2 m²’lik alanlarda 3 adet sondaj çalışması temelinde çalışma yapılan bir diğer sondaj kazı alanı ise “Güneybatı Tepesi” olarak adlandırdığımız alandır. Bu alanda sondaj çalışmasının yapılmasının temel nedeni söz konusu alanda önceki yıllarda ve bu yıl yapılan yüzey araştırması sırasında büyük boyutlu yapı kalıntılarının yüzeyde görülmesi, aynı zamanda kırık halde dikmetaş ve gövdelerinin yer aldığı alan olmasıdır. “Güneybatı Tepesi Sondajı” olarak isimlendirilerek bu alanda başlangıçta 2x2 metre karelik kesimi kapsayan sondaj çalışmasına başlanılırken açığa çıkan mimari unsurların takibi nedeniyle toplamda 5x5 m²’lik alanda çalışma yürütülmüştür (Resim 4).

Yapılan kazı çalışmasına ilk olarak Locus 1 numarası verilerek seviye inme çalışması başlamıştır. Çalışma sırasında toprak yapısının sert ve bitki katkılı olduğu gözlemlenirken, yaklaşık 10 cm’lik bir derinleşme sonrası birbiri ile ilişkili olabilecek büyük boyutlu yer yer plaka şeklinde taş öbeklerine rastlanmıştır.

Locus 1.1 numarası ile devam eden seviye inme çalışmaları ve taş plakaların etrafındaki toprak dolgunun temizliği sonrası buranın kısmen tahrip olmuş taban döşemesi olduğu netleştirilmiştir. Bu durum sonrası taban döşemesine Locus 2 numarası verilmiştir. Sondajın taban döşemesinin açığa çıkması sonrası genişletilme kararı alınması sonrası batı kesiminde ve kuzey kesiminde 1 m’lik alan daha genişletilerek sondaj karelajına dâhil edilmiştir. Locus 3 olarak numaralandırılan alanlarda yüzey toprağı temizliği yapılmış ve taş döşemenin bu alanda yumru şeklinde taşlar ile devam ettiği görülmüştür. Locus 3’ün batı tarafında bir adet kırık taş kap benzeri işlenmiş taş ele geçerken kuzeydoğu kesiminde ise üst düzlemde herhangi bir taş yer almaması toprak dolgunun yüzeyden görülmesi üzerine yaklaşık 50 cm’lik alan Locus 4 numarası verilerek derinleşme çalışmasının bu alanda yürütülmesine karar verilmiştir.

Kazı çalışmaları sırasında Locus 1.1’de 1 adet obsidyen parçası, geç dönem özelliği sergilen fincan kaidesi olduğunu düşündüğümüz kırık krem renginde bir adet seramik parçası ele geçerken, Locus 3 alanında yine bir adet seramik parçası, boncuk taşı ve az sayıda çakmaktaşı alet parçaları ele geçmiştir. Yüzeye yakın yerde ele geçen seramik parçalarının bu alana başka bir yerden getirildiği buluntuların yalnızca iki parça ile sınırlı olmasından yola çıkarak söyleyebilir.

Harbetsuvan Tepesi 2019 Yılı Kazı Çalışması

Kazı çalışması Locus 3.1 numarası ile devam edilen alanda taş taban döşemesinin açığa çıkmasına dönük olarak temizlik ve toprak alımı ile devam ederken, Locus 4.2 seviyesinde ise alan genişletilerek anakaya seviyesine bu alandan ulaşma hedefi ile yürütülmüştür. Locus 3.1’de yapılan kazı çalışmaları sırasında 1 adet seramik parçası ve kemik ele geçerken, Locus 4.2’de ise Boncuk taşı, kemik ve yontmataş parçaları dışında neolitik döneme ait önceki yıllardan benzerlerini çıkardığımız sağlam halde 1 adet kesercik ele geçmiştir. Kesercik buluntusu Locus 5 ve 6 olarak numaralandırılan dikdörtgen bir mekâna ait köşe yapan iki duvarın köşe yapan kesimine yakın yerde açığa çıkmıştır. Bu alanda yaklaşık 80 cm’lik seviye inme çalışması sırasında güney ve batı kesiminde birbiri ile ilişkili taş duvar dizilerine rastlanmıştır. Söz konusu duvarın alt seviye takibi yapılarak daha da belirginleştirilmesi düşüncesi ile kazı çalışması devam ederken anakaya seviyesine yakın yerde ele geçen yukarıda bahsettiğimiz kesercik buluntusu ele geçmiştir. Bu alanda devam eden kazı çalışmaları ana kaya seviyesine kadar açığa çıkartılması sonrası temizlik ve belgeleme çalışması şeklinde devam etmiştir. Locus 5 numaralı duvarın açığa çıkan mevcut uzunluğu 1.04 m yüksekliği ise 1 m olarak ölçülürken, Locus 6 numaralı duvar örgüsünün ise açığa çıkan mevcut uzunluğu 1.67 m, yüksekliği ise;1.27 m olarak ölçülmüştür.

Locus 2 olarak numaralandırılan taş plaka taban döşemesinin alanı genişletilerek 5x5 m’lik bir karelaç ile sondajın geniş tutulması ile daha belirgin hale getirilmesi hedeflenmiştir. Söz konusu genişletme sonrası batı ve kuzey kesimindeki alanda yürütülmek istenen çalışmanın temel hedefi taş taban döşemesinin büyük taş plakalar ile devam edip etmediği ya da taş plaklar arasına düşündüğümüz gibi daha küçük boyutlu taş öbekleri de yerleştirilerek bir düzen yaratılıp yaratılmadığını netleştirmek hedefi olarak devam etmiştir.

Locus 7 numarası verilerek başlayan kazı çalışmasında ilk olarak 5 cm’lik bir seviye inilmiş ve alanın kuzeybatı kesimi ile kuzeydoğu kesiminde yer yer büyük boyutlu taş plakaların yanısıra düşündüğümüz gibi aralarına daha küçük boyutlu taşların yardımı ile bir taban döşemesi yapıldığı açığa çıkan kesimde görülmüştür.

Kazı çalışmaları Locus 7’de taban döşeme taşlarının açığa çıkartılması sonrası toprakların elenmesi ile devam ederken bir yandan da belgeleme çalışmaları devam etmiştir. Elek çalışmaları sırasında yine bir önceki buluntu ile benzer boyutta bir adet daha kesercik ele geçmiştir. Toprak tümüyle elendikten sonra sondaj alanı içerisinde Locus 7’de yükseklik değerleri alınmıştır. Yükseklik değerlerinin alınması sonrası alan önce elenmiş toprak ardından taş ile kapatılmış ve çalışmalar tümüyle sonlandırılmıştır.

Sonuç olarak; Güneybatı Tepesi Sondaj alanında yürütülen kazı çalışmasında Locus 4 alanında açığa çıkan iki duvarın ve söz konusu alanda ele geçen Neolitik Dönem buluntularının daha alt evreye ait bir mekân olduğu hemen üstüne ise taş döşemeler ve plakalar yardımı ile yeni bir taban oluşturulan farklı bir evreye ait daha büyük boyutlu yine Neolitik Dönem’e ait bir mekân inşa edildiğini düşündürmektedir. Söz konusu mekânın yakınlarında ele geçen 6 adet “T” başlığı ya da gövdesinden oluşan dikmetaş parçalarının da höyük alanında bulunan kült yapıların benzeri bir özellik sergilediğini göstermektedir.

3. AÇMALAR

3.1. K-1 Açması 2019 Yılı Kazı Çalışmaları

2018 yılı kazı sezonunda 5x5 karelaj sisteminde açılan K-1 açmasında ele geçen buluntu yoğunluğu ve niteliği ile birlikte depolama veya ışık alanı olarak kullanıldığı şeklinde tanımlamaya gidilmiştir. Bununla birlikte mimari olarak güney ve batı duvarının açma boyunca açığa çıktığı yapının iç mekân olarak da bölümlenerek hücre mekânlar oluşturulduğu görülmüştü. Söz konusu mekânın açığa çıkan güney ve batı duvarının açma dışında da devam ettiğinin görülmesi üzerine bu yıl söz konusu mekânın uzantılarının takip edilerek tamamının açığa çıkartılması hedeflenmiştir.

2018 yılında açığa çıkan Locus 3 (güney duvarı) ve Locus 4 (batı duvarı) olarak adlandırılan duvar uzantılarının yüzeyde görülen devamlılığının takibi ile açmanın batı tarafından 1 metre, doğu tarafında 3 m ve kuzey tarafında 4 metre genişletilerek mekânın bütünü açığa çıkartılması, ışık veya depolama alanının kullanım görülüp görülmediğinin anlaşılması hedeflenmiştir. K-1 açmasında yukarıda bahsedilen nedenler ile açmanın söz konusu yeni sınırları 9x9 metre olarak belirlenmiştir.

Bu doğrultuda kazı çalışmaları genişletilen alan için K-1/19 olarak isimlendirilirken aynı zaman önceki yıla ait kazı alanlarında da K-1 açması olarak kısmen çalışmalar kaldığı yerden locuslar verilerek devam etmiştir.

Kazı çalışması yürütülen bir diğer alan ise açmanın önceki yıla açığa çıkan batı duvarının (Locus 4) ana kaya zeminine yakın olması nedeniyle, yapı duvarının ana kaya üzerine inşa tekniğinin anlaşılmasına dönük olarak batı taraftan 1 m'lik bir genişleme yapılmış ardından kazı çalışmalarına K-1/19 Locus 1 olarak başlanmıştır.

Locus 1.1. olarak devam eden seviye inilme çalışması sırasında küçük taşçıklara rastlanılmış ve toprak yapısında yumuşama görülmüştür. Yapılan seviye inilme çalışmasında kemik parçaları ve çakmaktaşı parçaları bulunmuştur. Yapılan temizlik çalışmasından sonra elde edilen gözlemler sonucunda duvarın küçük taş ve toprak ile desteklenmiş olabileceği düşünülmüş ve çalışmalara devam edilmiştir. Tekrardan seviye inilme çalışması yapılmış ve ana kaya seviyesinin fazla derin olmadığı tespit edilmiştir. Locus 1.1 de yapılan çalışmada ana kaya açığa çıkartılmıştır (Resim 5). Locus 1.1 de yapılan çalışmalar sonucunda K-1 açmasının 2018 yılında ortaya çıkan batı duvarın küçük taşlar ve toprak ile dışardan desteklenebileceği fikrini doğurmuştur. Açmada yer alan büyük boyutlu mekânın batı duvarının batı kesiminde açığa çıkan ana kaya seviyesinde sonra çalışmalar bu sefer batı duvarının kuzey yönde devam edip etmediğini tespit etmek için kuzeybatı köşeden daha önce Locus 2 olarak adlandırılan alanda devam etmiştir. Yapılan temizlik çalışmasında bir önceki yılda bulunan duvarın devam ettiği tespit edilmiş ve açığa çıkan yeni uzantı Locus 3 olarak adlandırılmıştır.

Locus 2'de devam eden seviye inilme çalışması sırasında ise çakmaktaşı parçaları ve kemik parçaları ele geçerken aynı zamanda 1 adet obsidyenden çekirdek yenileme parçası açığa çıkmıştır. Önceki yıllarda açığa çıkan iki adet büyük boyutlu çakmaktaşı çekirdekler, taş kaplar ile birlikte bu buluntu bize mekânın bir sivil

Harbetsuvan Tepesi 2019 Yılı Kazı Çalışması

mimari özelliği taşıyan depolama veya işlik alanı olarak kullanım gören bir mekân olduğunu konusunda düşüncemizi büyük oranda destekleyen buluntu olarak karşımıza çıkmıştır. Locus 2'de devam eden çalışmalar sırasında bir taş bilezik parçası, 3 adet boncuk taslağı, çakmaktaşları, taş kalemler ve kemik parçaları bulunmuştur.

Locus 5 olarak numaralandırdığımız önceki yılın açığa çıkan Locus 4 numaralı güney duvarının doğuya doğru yeni uzantısında üst kesimde duvar hizalarının netleştirilmesine dönük olarak yürütülen toprak temizliği sırasında bir adet tüm halde üst ezgi taşı ele geçmiştir. Söz konusu buluntuya Locus 7 numarası verilmiş olup buluntunun alınan yükseklik değeri ise; 743,028 olarak ölçülmüştür. Locus 6 numaraları alan içerisinde yürütülen kazı çalışmaları ise daha çok üst kesimde toprak alınması ve dağınık haldeki taş öbeklerinin alınması şeklinde yürütülmüştür. Bu alanda iki adet seramik parçası ele geçerken söz konusu parçaların açmanın hemen doğusunda yer alan Tümülüs mezar ile ilişkilendirilebilir. Locus 6.1 numaralı seviyesinde yapılan çalışmalar Locus 5 duvarının güney sınırının seviye inilerek netleştirilmesine dönük olarak yalnızca temizlik çalışması ağırlıklı ve dağınık haldeki taş öbeklerinin kaldırılması şeklinde yürütülmüştür.

Locus 5 olarak numaralandırılan duvarın köşe ve uzantısının tespitine dönük olarak Locus 4.1 numarası ile devam edilen çalışmalarda Locus 5 numaralı duvar ile köşe yapan yeni bir duvar açığa çıkartılmış ve söz konusu duvarın kuzey yönüne doğru uzantısının yaklaşık 50 cm'lik uzantısı ve iki taş sıra dizisi şimdilik açığa çıkartılmıştır. Yeni açığa çıkan bu duvara Locus 8 numarası verilmiştir.

Bir diğer yandan K-1/19 açmasının kuzeybatısında devam kazı çalışmaları açığa çıkan ve köşe yapıp yapmadığından emin olunamayan mekânın batı duvarının kuzey kesiminde köşe yapıp doğu-batı yönünde kuzey duvarının yer alıp almadığına dair netleştirme çalışmasıdır. Bu alanda yürütülen çalışmalar sırasında kuzey köşede yer alan büyük boyutlu taşı köşe taşı olduğu bu taş ile birlikte mekânın kuzey duvarının uzantısının yer aldığı saptanmıştır. Bahsedilen duvarın yaklaşık 1.5 m'lik kısmı açığa çıktıktan sonra önceki yıla ait K-1 açmasında mekânın ikincil bir evresinde yapıldığını düşündüğümüz ve yapıyı batı kesiminde KG yönünde ikiye bölen duvarın bu alanda kesişme noktası da açığa çıkmıştır. Locus 9 alanında yürütülen çalışmalarda çakmaktaşı aletler ile 1 adet yeşil renkte taş parçası ele geçmiştir. Bu alanda yürütülen çalışmalar yaklaşık 60 cm'lik bir derinleşme sonrası sona erdirilmiştir. Locus 12 olarak adlandırılan alanda yürütülen kazı çalışmaları sırasında ise yine yaklaşık 40 cm'lik bir derinleşme çalışması sonrası Locus 11 numaralı duvarın iki tarafı da ve yaklaşık 60 cm'lik kısmı açığa çıkartılmıştır. Locus 12 numaralı alanda yapılan çalışmalarda ele geçen buluntular ise; 1 adet mızrak ucu, çakmaktaşı alet parçaları, iki adet boncuk parçası ve az sayıda taşlaşmış kemik parçalarına rastlanmıştır.

K-1/19 açması için öngörülen kazı çalışmaları kazı sezonunun sonuna yaklaşılmaması ile açığa güney ve batı duvarının mevcut uzunluğunun ölçülmesi, sezon sonu seviye alımları ve sezon sonu fotolarının çekilmesi ile sonlandırılmıştır. Alınan duvar uzunlukları ölçülerine göre mekânın güney duvarının açığa çıkan kısmının 7.30 m, batı duvarının ise 8.80 m uzunluğa sahip olduğu görülmüştür. Güney

duvarının ise doğu kesime doğru açmanın sınırlarının dışında da devam ettiği yüzeyde görülen kısmı ise tahmin etmekteyiz.

Sezon sonu yaklaşması ile birlikte yapılan bir diğer çalışma ise önceki yıl yapılan kazı çalışmaları sırasında kesitin içinde kaldığı için *in situ* olarak bırakılan ve Locus 14 numarası verilen taş kabın çıkartılarak kaldırılması kararlaştırılmıştır. Söz konusu taş kabın tüm halde ölçülerine bakıldığında uzunluğu 50 cm, yüksekliği 21 cm, ağız genişliği 30x22 cm, kabın derinliği ise 14 cm olarak ölçülmüştür. Alt kısmında küçük bir alanda ise kırık olarak ele geçmiştir.

K-1/19 açmasında yapılan çalışmalar daha öncesinden planlandığı gibi ışık ya da depolama alanı olarak tanımladığımız mekânın duvar uzantılarının açığa çıkartılarak mekânın boyutunun saptanmasına dönük olarak planlandığı gibi bitirilmiştir. Açığa çıkan duvarların düzeninden anlaşıldığı kadarı ile büyük boyutlu bir mekân olduğu yaklaşık 9 m²'lik bir alana sahip mekânın üst taşıyıcısı için de hücreler yaratıldığı aynı zamanda bu hücrelerin birer depolama alanları olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

3.2. K-5 Açması 2019 Yılı Kazı Çalışmaları

2018 yılı kazı sezonunda 10x5 karelej sisteminde açılan ve K-13 ile K-5 isimli kaçak kazı çukurlarının yer alan birbirine yakın iki alanın birleştirilerek K-5 ismi verilen açmanın kuzeybatısında merkezinde iki adet karşılıklı dikilitaşın yer aldığı mevcut iki duvarının açığa çıktığı yapının uzantılarının tespit edilmesi hedefiyle yeniden çalışmaya devam edilmesi kararlaştırılmıştır.

Önceki yılda açığa çıkan mevcut yapının doğu ve güney duvarının açığa çıkan kısmında ikişer adet *ante* (duvar çıkıntısı) bulunmakta idi. Güney-kuzeybatı doğrultusunda hafif eğim yaparak uzanan duvarın açmanın kuzeye doğru 5 metrelik sınırının dışında da devam ettiği gözlemlenirken söz konusu uzantıları tespit edildiği varsa köşe uzantıları ile birlikte batı duvarının da açığa çıkartılması hedefiyle açmanın güney tarafında 1m, batı tarafından 3 metre kuzey tarafından ise 2 metre daha genişletilerek kazı yapılması kararı alınmıştır. Söz konusu genişletme çalışması yalnızca K-5 olarak isimlendirilen kaçak kazı çukuru kısmının 5x5'lik kısmının kuzey ve batı tarafını kapsarken K-13 kaçak kazı çukurunun yer aldığı alanda herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

K-5 alanında önceki yıl kazı sezonunda açmanın batı kesiminde aynı zamanda açmaya adını veren büyük boyutlu merkezinde açığa çıkan 2 adet dikmetaşın yer aldığı ve açığa çıkan iki duvarında 2'şer adet *ante* çıkıntısının yer aldığı mekânın tüm duvar uzantılarının açığa çıkartılarak mekânın tümünün açılması hedefiyle başlamıştır.

İlk olarak açmanın kuzey tarafında haritalanması önceden yapılan KG yönünde 2 m genişletilen alanda DB yönünde 3 metrelik ve açmanın güney kesiminde de KG yönünde 1 metrelik alanı kapsayacak şekilde kazı çalışmasına başlanmıştır. Çalışmalara ilk olarak; K-5/19 Locus 1 numarası verilerek yüzey toprağının alınmasıyla açmanın kuzey alanında başlanmıştır. Bu alanda yürütülen başlangıç çalışmalarında mekânın doğu duvarının kuzey uzantısında ilk olarak 40

Harbetsuvan Tepesi 2019 Yılı Kazı Çalışması

cm'lik uzantısı ve 20 cm'lik iki sıra dizisi kısmen açığa çıkartılmış ve Locus 2 numarası verilmiştir.

Yapılan kazı çalışmaları ağırlıklı olarak kuzey duvarının tespitine dönük olarak devam ederken Locus 2 duvarı ile köşe yapan ve doğu-batı yönüne doğru hafif güneybatıya doğru eğimli bir görüntü sergileyen duvar ile birlikte bu duvara *ante* çıkıntısı açığa çıkartılmıştır. Açığa çıkan kuzey duvarına Locus 6 numarası verilirken mekânın doğu duvar ile köşe yaptığı ve ante benzeri çıkıntının da sağında kalan kesimde (Locus 5) yaklaşık 1 m²'lik alanda açığa çıkan iki duvarında alt seviyede örgülerinin açığa çıkartılarak belirgin hale getirilmesi ve önceki yıl açığa çıkan üzerinde 4 adet yuvarlak oyuk bulunan Locus 25 numaralı dikmetaş parçasının seviyesine inilerek taban seviyesinin tamamen açığa çıkartılması için çalışmalar yapılmıştır.

Locus 5 numaralı alanda yürütülen seviye inme çalışmasında "T" başlığı kırık şekilde olasılıkla daha geç evrede devşirme taban döşemesi ya da ritüel esnasında kullanım görmek üzere kuzey de yer alan merkez dikmetaşın önüne sunu taşı olarak bırakıldığı şeklinde yorumladığımız dikmetaş parçasının gövdesinde kırık kesime kadar olan bölümünün tamamı açığa çıkmıştır. Söz konusu dikmetaş parçasında bir adet daha yuvarlak oyuk tespit edilmiş ve toplamda 5 adet oyukun yer aldığı görülmüştür. K-5 açmasında devam eden çalışmalarda, açığa çıkartılan kuzey duvarı ve *ante* çıkıntısının batı doğrultusunda devam edip etmeyeceği, güneyde bulunan duvar ve *ante* çıkıntısının güneybatı köşesinde devam edip etmediği anlamak amacıyla K-G yönünde 7 m, D-B yönünde 2 m olacak şekilde yeni çalışılacak alan belirlenmiştir. Sonrasında K-5 açmasının güneyinde bir önceki yılda bulunan güney duvarının takibi için KG yönünde 1 m, DB yönünde ise 7 metrelik bir alan belirlenmiştir. Bu alan Locus 9 olarak adlandırılmıştır. Alan belirlendikten sonra seviye inilme çalışması yapılmıştır. Kazı çalışmaları açmanın kuzey alanında yoğun bir şekilde devam ederken Locus 6 olarak numaralandırılan Kuzey duvarının D-B yönünde devam ettiği ve batı yönde ikinci bir *ante* çıkıntısı daha ortaya çıkarılmıştır.

Yapılan çalışmalarda açmanın kuzeyindeki dikilitaşın kuzeydoğusunda bulunan dikilitaş parçasının ve çevresindeki taşların zemin döşemesi olduğu söz konusu Locus 12'de kuzeyde toprak dolgusunun yumuşak olduğu ve kaçak kazılar sonucunda tahrip edildiği, Locus 12'nin güneyinde ise toprak yapısının daha sert olduğu ve kuzeydeki dikilitaşın kuzeydoğusunda bulunan zemin döşemesine benzer belirli belirsiz taş zemin döşemesine rastlanılmıştır.

Locus 10.2 olarak devam eden çalışmalar sırasında bu alanda yer alan oyuklu dikmetaşın, merkez dikmetaşlar arasında yer alan taş döşeme taban seviyesi ile aynı seviyede yer alan etrafında batıya doğru devam eden yine taş taban döşemesi benzeri bulgulara rastlanmıştır. Locus 7 olarak adlandırılan antenin batısında ise yine de devam eden çalışmalar sırasında 1 adet kırık havaneli parçası bulunmuştur. Locus 9 numaralı alanda yoğun bir şekilde devam eden kazı çalışmasında açmanın kuzey duvarı ile kesişerek köşe yapıp ardından güneye doğru devam eden tüm uzantıları açığa çıkartılmıştır. Doğru duvarına ve diğer duvarlara benzer şekilde yine iki adet *ante* çıkıntısının da açığa çıktığı duvarın açmanın güneybatında köşe yaparak güney duvarı ile birleşen kesim de dâhil olmak üzere açığa çıkması ile içinde iki adet

dikmetaşın yer aldığı yapı tamamen açığa çıkartılmıştır. Güney duvarında ise önceki yıl açığa çıkartılan duvarın batısında yer alan ve genişletilen alan içerisinde yürütülen kazı çalışmasında yine bir adet niş benzeri yapı açığa çıkartılmıştır. Söz konusu niş yapısının iç kısımda yapılan derinleşme çalışmasında, taşların iç içe geçerek iç kısma doğru bombeli şekilde kapatılan niş benzeri bir yapı olduğu şeklindedir.

K-5/19 olarak isimlendirilen 2019 yılı için genişletilen alanlarda yapılan kazı çalışmalarında K-5 açmasında açığa çıkan mekânın bütünü ile açığa çıkması ile birlikte Harbetsuvan Tepesi'nde şu ana kadar açığa çıkan mekânlar içerisinde şu ana kadar bütünüyle açığa çıkartılan tek mekân olup mekânın 19 m²'lik bir alana sahip büyük boyutlu mekân olma özelliği taşımaktadır (Resim 6). Söz konusu mekânda yer alan karşılıklı iki adet dikmetaş yapısının merkezinde yer almadığı daha çok yapının doğu duvarı ile olan mesafesi batı duvarına olan mesafeden daha yakındır. Mekânın tüm mimari öğeleri değerlendirildiğinde bu mekânın ikincil bir yapı evresinde yeniden düzenlendiği, gerek dikmetaşların çok özensiz bir şekilde yeniden kullanım gördüğü alt kesimdeki kırık durumu ve özensiz işçiliği ile anlaşılmaktadır. Daha Önceki evreye ait olduğu düşündüğümüz üzerinde oyukların yer aldığı "T" başlı kırık dikilitaşın ise önceki evreye ait ve özenle işlenmiş olan dikilitaşın da devşirme malzeme olarak belki de sunu amaçlı buraya bırakıldığı ve ikincil evrede yeniden düzenlenen taş taban seviyesi ile aynı konumda yer alması nedeniyle tarafımızda yorumlanmaktadır.

3.3. K-7 Açması 2019 Yılı Kazı Çalışmaları

2017 yılı kazı sezonunda 10x9 karelaj sisteminde açılan K-7 açmasında açmanın doğu kesiminde ve kuzeybatı kesiminde içerisinde *in-situ* "T" başlı ve kırık başlı dikilitaşların yer aldığı mekânların kısmen duvar uzantıları açığa çıkartılmıştı. 2019 yılı kazı sezonunda bu alanda yeniden çalışma yapılması kararlaştırılmış ve açmanın kuzeybatısında yer alan ve Locus 15 olarak adlandırılan mekânın kuzeydoğuya doğru uzanan doğu ve batı duvarı ve güneyde birleşen duvar dışında mekânın taban seviyesinin çıkartılması amacıyla açma bu alanda yeniden çalışma yapılması kararlaştırılmıştır.

Bu alanda çalışma yürütülmek istenmesinin sebebi mekânın kuzeydoğudan *ante* benzeri çıkıntının yer aldığı kesimin kuzeye doğru bir hat çizerek alt düzlemde duvar benzeri bir dizi ile mekânı ikiye bölüp bölmediğinin anlaşılmasına dönüktür. Söz konusu alanda yapılan seviye inme çalışması sırasında alt düzlemde duvar dizisinin yer aldığı ancak bu alanda mekânın hem batı duvarı hem *in-situ* dikmetaşın güney tarafında görüldüğü üzere ikincil bir yenilenme evresine ait duvar izleri olduğu anlaşılan duvar açığa çıkartılmıştır. Nitekim benzer bir örnek 2018 yılına ait K-5 açmasının kuzeydoğusundaki mekânda da yer almaktadır.

Söz konusu mekân içerisinde kazı çalışmaları yürütülürken bir adet sağlam halde havaneli ele geçmiş buluntu yükseklik değeri alındıktan sonra fotoğraflanarak kaldırılmıştır. Mekânın doğu kesiminde açığa çıkan, dikmetaş ve *ante* benzeri çıkıntının arasında yer alan duvar örgüsünün güneye doğru çıkıntının hizasında alt seviyede devam ettiği ve ikincil bir evreye ait bir duvar örgüsü olduğu bu çalışmalar

Harbetsuvan Tepesi 2019 Yılı Kazı Çalışması

sonucunda saptanmıştır. Diğer bir yandan mekânın söz konusu duvar dizisinin hemen batısında başlayarak tümüne yayılan taş döşeme izleri yer aldığı saptanmıştır.

Açmanın kuzeyinde ve mekânın *ante* benzeri çıkıntının yer aldığı kesimden mekânı kuzeybatıya doğru ikiye bölen alt düzlemde izleri saptanan bir duvar örgüsü saptanmıştır. Ancak duvar örgüsünün *ante* benzeri çıkıntıya yakın kesimde taş dizilerinin kaçak kazı sonucu tahrip olması ya da bir nevi geçiş aralığı olarak bilinçli bırakıldığı şeklinde de düşünülebilecek bir açıklık yer almaktadır. Kaçak kazı alanının tahrip ettiği bu kesimde söz konusu yapının mevcut durumunun netleştirilmesine engel teşkil etmektedir.

Diğer bir çalışma ise Locus 15'in taban döşemesinin saptanmasına olarak yürütülen temizlik çalışması sonrası açığa net bir şekilde çıkan taş döşemenin taban döşemesi olduğu K-5 açmasının önceki yıl yapılan çalışmalarda açığa çıkan açmanın kuzeydoğusunda yer alan oyuklu dikmetaşın taş döşemesi ile aynı seviyede yer almasının göz önüne bulundurularak tıpkı K-5 de olduğu gibi ikincil bir evrede taban döşemesi olarak yeniden mevcut seviyede düzenlendiği tarafımızda yorumlanmıştır (Resim 7).

3.4. K-8 Açması 2019 Yılı Kazı Çalışmaları

K-8 Açması kaçak kazı sonucu yerleşim yerinden şu ana kadar kazı çalışmaları yapılmış diğer alanlar gibi tahrip edilmiş bir alandır. Söz konusu tahrip edilen ve K-8 olarak adlandırılan bu alanda kaçak kazı tahribatının boyutunun saptanarak belgelenmesi amacıyla 2019 yılı kazı sezonunda çalışma yapılması kararlaştırılmış (Resim 8).

Alandan ilk olarak açmanın sınırları plankare sisteminde 5x5 olarak belirlenerek ipler çekilmiş ve çalışılacak alan belirlenmiştir. Kaçak kazı çukurunun açmayı büyük oranda tahrip eden bir boyuta sahip olduğu yapılan ilk gözlemlerde ve ölçümlerden de anlaşılmıştır. Bu alanda yüzeyde çok sayıda dağınık halde küçük ve büyük taş öbeklerine rastlanılmıştır. Bu öbeklerin kaçak kazının sonucu olarak dağıldığı görülmektedir. Toprak yapısının ise yağmur sularından ve doğal süreçten kaynaklı olarak üstte sert olduğu görülürken hemen altta ve üst kısımda da yer yer yumuşak yapısı olduğu görülmüştür.

Bu alanda daha önceki çalışmalarımızda ve yayınlarımızda belirttiğimiz ve bölgede çok sayıda olduğu saptanan yabani hayvanları avlamak için yapılmış tuzak alanları gibi balık pulu gibi sırt sırta dizilmiş olan yaklaşık 25 m çapında yuvarlak bir yapının taş dizileri kaçak kazının tahrip ettiği alan üzerinde yer almaktadır. Bu alanda yapılacak olan çalışma ile tahribatın boyutların saptanması dışında aynı zamanda söz konusu yuvarlak yapının işlevi ve dönemi hakkında da bilgi edinilmesi amaçlanmıştır.

Locus 1.1 olarak numaralandırılan açmanın yüzey toprağında yapılan kazı çalışmaları sırasında toprak yapısının sert dokulu ve bitki içerikliliği devam ettiği gözlemlenmiştir. Seviye inme çalışması sırasında iki adet boncuk, obsidyen ce çakmaktaşıdan alet parçaları, kemik ve ok ocu parçası ele geçmiştir. Kazı çalışması bu alanda devam ederken yüzeyde dağınık halde yer alan ve birbirileri ile ilişkisiz havada duran taş öbekleri kaldırılmıştır. Locus 1.4 seviyesine kadar toplamda 20 cm

kadar seviye inilirken herhangi bir mimari öge ile ilişkili buluntu açığa çıkmamıştır. Bu alanda çalışmalar Locus 2 numaraları kaçak kazı alanının tahribat düzeyinin ve derinliğinin saptanmasına dönük olarak yoğunlaşması nedeniyle çalışma sonlandırılmıştır. Locus 2.1 seviyesinde kaçak kazı tahribat alanında devam eden çalışmalar da ise kaçak kazının yarattığı toprak dolgunun temizliği ile devam edilmiştir. Söz konusu alanda yapılan çalışmalar sırasında yontmataş alet parçaları kemik ve ok ucu parçası ele geçen buluntular arasındadır. Devam eden seviye inme çalışmalarında sınırları kaçak kazı atık toprağında dâhil edilerek belirlendiği Locus 2'nin kaçak kazının tahrip ettiği alan yeniden gözlemlenmiş ve elde edilen derinleşme çalışması sonrası bu alan 2x2 m'lik bir alan olarak yeniden sınırlandırılmıştır. Locus 2.2 ve Locus 2.3 seviyesinde devam eden kazı çalışmasında 3 adet taş obje ve 2 adet kemik parçası ele geçerken az sayıda da yontmataş alet parçası ele geçmiştir.

Locus 2.4 olarak devam eden seviye inme çalışmasında kaçak kazının tahribatının halen devam ettiği gözlemlenirken bu alanda dağınık halde yer alan ve kaçak kazı sonucu oluşan taş öbekleri kaldırılmıştır. Locus 2.4 seviyesinde kaldırılan taş öbeklerinin ardından Locus 2.5 numarası ile devam eden kazı çukurunun yer aldığı alanda yürütülen seviye inme çalışmaları yine açığa çıkan dağınık haldeki taş öbekleri kaldırılmış ve çalışmalar yürütülmeye devam etmiştir. Söz konusu çalışma sırasında çok sayıda çakmaktaşı alet parçaları ve 13 adet çeşitli hayvan türlerine ait kemik parçası, 2 adet obsidyen parçası ve 1 adet boncuk taslağı ele geçmiştir.

Locus 2.6 olarak devam edilen seviye inme çalışmasında kaçak kazı çukurunda bir seviyeden itibaren yoğun bir şekilde çoğunluğu taşlaşmış halde kemik parçalarına ve 1 adet taş bilezik parçasına, 1 adet boncuk taslağına, 2 adet ok ucu, 5 adet boncuk yapımında kullanılan taş parçasına, 3 adet obsidyen parçası ve çok sayıda çakmaktaşı parçası açığa çıkartılmıştır. Locus 2.7 olarak devam edilen kazı çalışmalarında yine yoğun bir şekilde kemik parçaları, 1 adet boncuk parçası, 2 adet bilezik parçası, 1 adet ok ucu, 1 adet mızrak ucu, 3 adet obsidyen parçası ve orta düzeyde çakmaktaşı alet parçaları ele geçmiştir. Ancak herhangi bir mimari unsur açığa çıkmamıştır. Yukarıda bahsedilen her iki seviyede de ele geçen yoğun kemik parçaları açmanın güneydoğusunda ve yakınında yer alan aynı zamanda geçen yıl kazılan K-9 açmasında olduğu gibi höyük alanın kuzeydoğu kesiminin çöplük ve atık alan olarak kullanıldığının daha belirgin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmıştır. Bu alanda devam eden çalışmalarda toprak yapısında görülen sertleşmenin artık kaçak kazı tahribatının son bulunduğunu göstergesi olması sebebiyle diğer bir yandan herhangi bir mimari unsurun açığa çıkmaması daha fazla çalışma yürütülmemesine konusunda düşüncemizin oluşmasını sağlamıştır. Zira bu alanda yapılan çalışma kaçak kazının açma içerisinde yarattığı tahribatının belgelenmesine dönük olarak başlayıp sonlandırılmıştır.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

2019 yılı için gerek kazı ekip sayısı ve bütçe dâhilinde çalıştırılacak işçi sayısı göz önüne alınarak yürütülmüştür. Bu plan dâhilinde tepe alanında hâlihazırda yer alan 7 adet açma açılarak kazı ve belgeleme çalışması yürütülmüştür.

Harbetsuvan Tepesi 2019 Yılı Kazı Çalışması

Diğer çalışma yürütülen alanlar ise önceki yıllarda çalışmaları yapılmış kaçak kazı tahribat alanlarında açığa çıkan mimari öğelerin eksik kalan çalışmalarının tamamlanması şeklinde 4 adet daha kaçak kazı tahribat alanının yer aldığı K-5, K-7 ve K-1 açmalarında yürütülmüştür. Söz konusu alanlardan K-5 ve K-1 açması önceki kazı sezonuna göre ama sınırları genişletilerek, K-8 açması 5x5 boyutlarında, K-7 açmasında aynı açma sınırları içerisinde, yürütülmüştür. Sondaj alanlarında ise, Kuzey ve Batı yamaçlarında 2x2 boyutunda, Güneybatı Tepesi alanında ise 2x2 olarak başlayan sondaj alanı genişletilerek toplamda 5x5 boyutunda bir alanda çalışmaları yapılmıştır. Tüm bu çalışmalar sonucunda üç yıl boyunca yürütülen kaçak kazı alanlarının belgelenmesi çalışması büyük boyutlu tahribat çukurların tamamının kazılması ile sonuçlanmıştır.

Yapılan kazı çalışmaları sırasında tüm açmalar içerisinde var olan mimari öğeler açığa çıkartılmış aynı zamanda kaçak kazının tahribat düzeyleri de saptanmıştır. 2019 Yılı kazı çalışmaları dâhilinde yürütülen bir diğer çalışma ise kazılan alanlardan açığa çıkan dolgu toprağının tamamın elenmesi işlemidir. Bu doğrultuda Locus etiketleri ile höyük dolgusu dışında yer alan bir alana bırakılan toprak öbeklerinin tamamı elenmiştir. Titiz ve dikkatli bir şekilde yürütülen elek çalışmalarında çok sayıda Neolitik Dönem'e ait farklı malzemelerden yapılmış boncuklar, obsidyen ve çakmaktaşıdan ok uçları, mızrak uçları, dilgi gibi çok sayıda aletler ele geçmiştir

Şu ana kadar yapılan kazı ve belgeleme çalışmaları sırasında açığa çıkan mimari bulgular ve küçük buluntular bu alanın Göbekli Tepe benzeri önemli bir kült alanı olduğu, bununla birlikte K-1 açmasında ele geçen bulgulardan aynı zamanda sivil mimari örneklerini de içeren bir kült alanı olduğu saptanmıştır. Yapılan sondaj çalışmaları ile birlikte yerleşimin batı yamacı ve güneybatı tepe olarak adlandırılan her iki alan içerisinde de Neolitik Dönem'e ait mimari ve küçük buluntuların ele geçmesi Harbetsuvan Tepesi yerleşim yerinin sit alanı sınırının genişletilerek koruma altına alınmasını gerektirmektedir.

Harbetsuvan Tepesi çevresine, Tek Tek Dağları'nın coğrafyasına baktığımızda, bölgenin uzun bir zaman boyunca menengiç adıyla bilinen geçmişten günümüze tıbbi ve aromatik bitki olarak sıklıkla kullanılan *Pictacia terebinthus* subsp. *palaestina* (Boiss.) ile kaplı iken, büyük bir bölümü aşırı otlatma ve aşırı ağaç kesimi gibi nedenler sonucu oluşan toprak erozyonu nedeniyle günümüzde artık yerini ekilemeyen çıplak kayalık alanlara bırakmıştır (Kaya & Ertekin, 2009, 79; Kaya, 2014, 27). Harbetsuvan Tepesi'nde yapılan kazılar sonucu ortaya çıkan mimariye baktığımızda yoğun olarak daha çok taş mimarinin hâkim olduğu görülmektedir. Bu durum, Urfa bölgesi genelinde ve Tek Tek Dağları bölgesinde yer alan ağaçların Neolitik Dönem'de büyük veya uzun olmadığını, aksine çalı tipi ağaçlar olduğunu bize kanıtlamaktadır (Neef 2003, 13-16). Harbetsuvan Tepesi mimarisinde yer alan dikilitaşlar üst yapıyı ayakta tutan birer paye gibi kullanılmaktadır. Yapımı zahmetli olan ve tek parça taştan yapılmış paye olarak kullanılan bu dikilitaşlar, bölgedeki ağaç türlerinin bu tarz payeleri yapacak büyüklük veya uzunluğa sahip olmaması nedeniyle ahşap payeler yerine kireçtaşıdan yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Tek Tek Dağları, geçmişte

ağırıklı *Pictacia terebinthus* subsp. *palaestina* (menengiç) ile kaplı olup menengiç bitkisi günümüze kadar az da olsa gelebilmiştir. Tek Tek Dağlarının bitki örtüsünün bu denli zengin olduğunu bilmemize rağmen taş işçiliğinin bölgede yoğun olmasının asıl nedeni, ağaç türlerinde gizlidir. Menengiç, badem, alıç ve incir gibi ağaçların kısa, kereste yapımına uygun olmayan türler olmasından kaynaklanmaktadır.

Harbetsuvan Tepesi, Karahan Tepe'ye yakınlığı sebebiyle uydu bir yerleşim gibi durmaktadır. Henüz yeni kazılara başlanan Karahan Tepe'de, Harbetsuvan Tepesi'nin son evrelerine benzer buluntular ele geçmemiştir. Belki de Harbetsuvan Tepesi, Karahan Tepe'den kopmuş bir kült merkezi gibi bir merkez de olabilir.

Harbetsuvan kazılarında, açığa çıkan yapıların kült yapıları olduğu ve bu yapıların da en az iki evreli olduğu anlaşılmaktadır. İlk evre mimarisinde kullanılan yekpare taşların yontu işçiliği, ikinci evre mimarisindeki işçiliğe göre çok daha kalitelidir. Bu nedenle en azından birinci evre mimarisinin Karahan Tepe'deki taş ustaları tarafından ya da onların kontrolünde yapılmış olduğu düşünülmektedir.

Harbetsuvan kazısında ele geçen uçlara bakıldığında, bunların daha çok büyük uçlar olduğu görülür. Karahan Tepe'de ele geçen Nemrik tipi ok uçlarına Harbetsuvan Tepesi'nde yapılan kazılarda rastlanmamıştır. Harbetsuvan Tepesi mimarisi, Göbekli Tepe II. tabaka mimarisi ile benzerdir. Ancak, Göbekli Tepe'nin II. tabakasında görülmeyen mekân girişi ilk kez Harbetsuvan Tepesi'nde karşımıza çıkmaktadır. Mekân girişi şimdiki kadar sadece Göbekli Tepe'nin III. tabakasında bir örnek olarak mevcuttur (Schmidt 2013, 81, res.10). Harbetsuvan'daki heykeltraşlık eserlere bakıldığında ise, Karahan Tepe ve Göbekli Tepe'de ele geçmiş olan eserlerle benzer özellikler taşıdıkları görülür. Sonuç olarak, Harbetsuvan kazısının daha şimdiden umut verici buluntular sergilemesi ve bölgedeki Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem B evresi başlarını aydınlatması açısından bilim dünyasına yeni bilgiler kazandıracağı açıktır.

Katkı Belirtme

2019 yılında yapılan çalışmalar; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve parasal desteği ile Şanlıurfa Müzesi Müdürlüğü başkanlığında, Şanlıurfa Eyyübiye İlçesi Belediye Başkanı Mehmet Kuş, Peten Turizm'den İffet Özgönül, ve Dr. Mahmut Tolon'un katkıları ile gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça

- ALBAYRAK, Y. 2015. "Soğmatar Kült Merkezi ile İlgili Yeni Öneriler", Belgü, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 2: 179-194.
- ALBAYRAK, Y. 2017. "Şanlıurfa Kale Eteği Nekropolü Kaya Mezarları" , Karadeniz, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 36: 279-289.
- ALBAYRAK, Y. 2019. Göbekli Tepe'den Edessa'ya Şanlıurfa, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Harbetsuvan Tepesi 2019 Yılı Kazı Çalışması

- ALBAYRAK, Y. 2020. "Soğmatar Nekropolü Roma Dönemi Kaya Mezarları", Amanosların Gölgesinde Hayriye Akıl Anı Kitabı, Ege Yayınları, İstanbul: 19-28.
- ALBAYRAK, Y. – MUTLU, S. İ. 2014. "Soğmatar Kutsal Alanı ve Yakın Çevresi Yüzey Araştırması, 2012." 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı. 27-31 Mayıs 2013 Muğla. 2. Cilt, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi, Yayın No. 163/2, Muğla, 337-352.
- ALBAYRAK, Y. & ÇELİK, B. 2019. "Soğmatar Çevresi Kaya Mezarları", Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Volume: 43: 255-261.
- ALBAYRAK, Y. – MUTLU, S. İ. – MUTLU, S. – ÇELİK, B. 2019. "Soğmatar'da Sunaklı Kaya Oyuğu Mezarlar", Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Sayı 41: 263-274.
- AURENCHE O. & KOZLOWSKI S.-K. (1999) *La Naissance du Neolithique au Proche Orient*. Editions Errance, Paris,
- ÇELİK B. (2011) "Karahana Tepe: A New Cultural Centre in Urfa Area in Turkey", *Documenta Praehistorica* Sayı 38, 241-253.
- ÇELİK, B. 2014. "Şanlıurfa İli Merkez İlçesi Neolitik Çağ ve Öncesi Yüzey Araştırması, 2013.", 36. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 02-06 Haziran 2014 Gaziantep*, II. Cilt, 311-328.
- ÇELİK B. (2015a) "Differences and Similarities Between the Settlements in Şanlıurfa Region where "T" shaped Pillars are Discovered" *TÜBA-ARSayı* 17, 9-24.
- ÇELİK, B. (2016a) "Şanlıurfa İli Merkez İlçesi Neolitik Çağ ve Öncesi Yüzey Araştırması, 2014", 33. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, 11-15 Mayıs 2015*, 2. Cilt, 409-426.
- ÇELİK B. (2015b) "Şanlıurfa İli Yüzey Araştırması", *Belgü*, Sayı 2, 9-99.
- ÇELİK B. (2016b) "A small-scale cult centre in Southeast Turkey: Harbetsuvan Tepesi" *Documenta Praehistorica* Sayı 43, 421-428.
- ÇELİK B. (2019) "Neolitik Dönem Kült Merkezi: Harbetsuvan Tepesi.", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* Volume 43, 24-38.
- ÇELİK, B. & ALBAYRAK, Y. (2019). "Soğmatar'dan Ele Geçen Bir Kartal Figürü", Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Volume: 42: 60-67.
- ÇELİK, B – MUTLU, S. İ. – MUTLU, S. 2019. "Şanlıurfa'daki Soğmatar Kült Alanından Bir Aslan Kabartması Taslağı", Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Sayı 41: 136-143.
- DIETRICH O., J. NOTROFF, L. CLARE, C. HÜBNER, Ç. KÖKSAL-SCHMIDT, K. SCHMIDT. (2016), "Göbekli Tepe, Anlage H. Ein Vorbericht beim Ausgrabungsstand von 2014" (Ed.) Ünsal Yalçın, *Anatolian Metal VII, Anatolien und seine Nachbarn vor 10.000 Jahren Anatolia and neighbours 10.000 years ago*, Beiheft 31, 53-70.
- DIETRICH O.&K.SCHMIDT(2017) "A Short Note on a New Figurine Type from Göbekli Tepe" *Neo-Lithics*, Sayı 1/17, 43-46.

- KAYA Ö. F. & ERTEKİN, A. S. (2009). “Flora of the protected area at the Tektek Dağları (Şanlıurfa-Turkey)”, *OT Sistemik Botanik Dergisi*, Vol. 16, No. 2, 79-96.
- KAYA Ö. F. (2014). “Phytosociological Analysis on The National Park of The Tek Tek Mountains, Şanlıurfa, Turkey, *Bangladesh Journal of Botany*, Vol. 43, No. 1, 27-35.
- NEEF, R. (2003). “Overlooking the Steppe-Forest: A Preliminary Report on the Botanical Remains from Early Neolithic Göbekli Tepe (Southeastern Turkey)” The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research, *Neo-Lithics* 2/03, 13-16.
- SCHMIDT K. (2013) “Göbekli Tepe Kazısı 2011 Yılı Raporu” 34. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 28 Mayıs - 1 Haziran 2012 Çorum*, 1. Cilt, (2013) s. 79-90.

Resim 1. Harbetsuvan Tepesi'nin Havadan Genel Görünümü (Foto. B. Çelik).

Resim 2. Batı Yamacı Sondajı açığa çıkan ana kaya ve duvar izlerinin görünümü (Foto. B.Çelik).

Harbetsuvan Tepesi 2019 Yılı Kazı Çalışması

Resim 3. Kuzey Yamacı Sondajı ana kaya seviyesine inilmesi sonrası görünüm (Foto. E. Bingöl).

Resim 4. Güneybatı Tepesi Sondajı taban döşemesi ve duvarın görünümü (Foto. E. Bingöl).

Resim 5. K-1 açmasının havadan genel görünümü (Foto. B. Çelik).

Resim 6. K-5 açmasının havadan genel görünümü (Foto. B. Çelik)

Harbetsuvan Tepesi 2019 Yılı Kazı Çalışması

Resim 7. K-7 açmasının havadan genel görünümü (Foto. B. Çelik)

Resim 8. K-8 açmasının havadan genel görünümü (Foto. B. Çelik)